

РЕЦЕНЗІЇ

БУТТЯ БІЛОЕМІГРАНТІВ – ВИХІДЦІВ З УКРАЇНИ ТА ЇХ НАЩАДКІВ У БОЛГАРІЇ

Рецензія на книгу: *Белоэмигранты в Болгарии. Воспоминания /*
Под ред. В. В. Чумаченко, П. В. Чумаченко, С. А. Рожкова. – Москва:
Новые печатные технологии, 2013. – 716 с.

М. М. Салпа

Здавалося б, що може ще додати книга, яка рецензується, до того вже накопиченого величезного корпусу матеріалів за темою «Емігранти та еміграція з Росії до Болгарії»? Так, бібліографічний показник «Руска еміграція в България 1878–2006» наводить перелік з 678 найменувань публікацій, виданих лише у Болгарії¹. Однак, збірнику «Белоэмигранты в Болгарии. Воспоминания» притаманна важлива особливість: тема еміграції та емігрантів розкрита в ній у жанрі родинних спогадів.

Саме через ці спогади можна дізнатися про сприйняття прибульцями з Росії нової для себе країни, незвичних для них болгарських реалій, про ставлення емігрантів до місцевих мешканців, сприйняття болгарами біженців. В спогадах описана вибудова емігрантами доброзичливих взаємин з населенням та громадськими і державними організаціями, допомога болгар емігрантам у пристосуванні до нових умов життя, у професійному навчанні, працевлаштуванні, відкритті та діяльності російських шкіл для дітей, створенні спортивних і культурних організацій. Доречним буде нагадати, що у Першій світовій війні, Росія та Болгарія перебували у різних ворогуючих таборах. Однак, судячи зі спогадів, це аж ніяк не позначалося на стосунках пересічних болгар і білоемігрантів.

У наведених в збірнику спогадах представлені родоводи людей, що виїхали з колишньої Російської імперії та описані долі кількох поколінь їх нащадків, які стали повноправними громадянами Болгарії, але не забули й про батьківщину своїх предків. Автори начерків описують своє життя, життя своїх близьких в Болгарії, розповідають про історію своїх родин. Книга добре ілюстрована світлинами з сімейних архівів. Специфікою жанру родинних спогадів є те, що розповідь про особистісне в ньому є провідним, саме ця якість дозволяє глибше оцінити психологічне сприйняття авторами побутових та політичних реалій їх буття. Завдяки цьому опис родинного життя емігрантів та їх нащадків на тлі складних політичних та соціальних змін, що проходили в країні упродовж ХХ ст., дозволяє відтворити історію буття білої еміграції у Болгарії за тривалий час.

Бажання розглянути книгу під певним «українським» кутом виникло через те, що в Болгарії, та й не тільки в Болгарії, існує давня традиція називати всіх громадян Російської імперії, а потім і Радянського Союзу, *русскими*. Через це неявним чином викреслюється величезний внесок представників інших народів Російської імперії у визволення Болгарії та у її подальший розвиток. Наприклад, у російсько-турецькій війні 1877–1878 рр. відважно билися тисячі євреїв: близько чверті особистого складу відомої 16-ї дивізії М. Скобелева складала саме євреї. Сучасники згадують, що багато воїнів-кавказців у тій війні на Балканах були нагороджені Георгіївськими хрестами за відвагу. Щодо українців, які брали участь у боях за незалежність Болгарії та сприяли своєю працею її економічному й культурному розвитку, то як російські, так і болгарські історики зазвичай отожднюють їх з росіянами. Цю традицію, на жаль, певною мірою наслідують і рецензований збірник, виданий у Москві.

Однак помітна частка авторів спогадів, таких як головний редактор книги проф. П. Чумаченко, проф. В. Красноскулов, Ю. Бурцов, Ю. Словачевський та інші, а також герої їх розповідей мають своїм корінням Україну – міста Київ, Миколаїв, Севастополь, Одесу, Лебедин, Маріуполь, Новомосковськ, українське містечко Грайворон на Білгородщині. Їм належить 13 начерків з 21, що наведені у книзі.

Вихідці з України, як і політемігранти інших національностей, витримали усі незгоди і злигодні, що випали на їх емігрантську долю: важкий шлях до Болгарії через Туреччину, іноді Румунію або Сербію, безгрошів'я, пошуки житла і роботи, опанування необхідною у нових обставинах професією...

Ставлення болгарського уряду до білоемігрантів було досить складним: з одного боку, непрості відносини Третього Болгарського царства і СРСР, з другого – Болгарії і Комісаріату Ліги Націй. Однак суттєву роль у цих відносинах відіграло позитивне ставлення до біженців болгарської політичної еліти та громадськості – як до нащадків визволителів Болгарії від турецького гноблення. Так, приблизно 2/3 коштів, необхідних для діяльності емігрантської громади, виділяв уряд Болгарії. Автори спогадів згадують, що була значною й підтримка біженців болгарським населенням. Один з них, Юрій Словачевський, вважає, що прийом та підтримка Болгарією 36 тисяч біженців з колишньої Російської імперії були в історії країни ХХ ст. значною і більш видатною подією, ніж переворот 9 вересня 1944 року. Порівнюючи цю подію зі спасінням 50 тисяч болгарських євреїв у роки Другої Світової війни, він нагадує, що держава Ізраїль дякує Болгарії при всякій нагоді за цей героїчний і гуманний акт, а за спасіння десятків тисяч біженців з Російської імперії їй ніхто і ніколи не подякував.

У книзі наведені спогади про культурні, навчальні, спортивні та інші громадські організації, що були створені білоемігрантами, про навчання дітей у російських гімназіях та життя в російському інтернаті, про взаємовідносини з болгарами. Це прості та нехитрі історії. Зокрема, Анатолій та Наталя Логвиненки розповіли про свого батька Гаврилу Олексійовича Логвиненка, який раніше проживав в Житомирі та Ізюмі. 1918 року він добровільно вступив до офіцерського загону на захист Ізюму від більшовиків, потім перебував у Криму. У 1920 г. потрапив до Туреччини, звідки перебрався в болгарське місто Бургас. Там швидко опанував ремесло столяра й працював на солеварні до самої своєї смерті від хвороби у 1947 р. Він був одружений на болгарці, мав двох дітей. Його син Анатолій перебував у Руському інтернаті, закінчив школу, а потім й інститут. Він дуже цікаво розповідає про життя в інтернаті, про своїх вихователів та персонал, про своїх друзів, з якими зустрівся через 50 років після закінчення цього закладу. Багато хто з них стали викладачами російської мови, працювали у видавництвах; були серед них і лікарі, відомий драматург і поет, професор, люди інших корисних для нової батьківщини професій.

З часом білоемігранти інтегрувалися у болгарське суспільство і разом з усім населенням переживали труднощі, що випали на долю країни: економічну депресію кінця 20-х – початку 30-х років, воєнне лихоліття та бомбардування англо-американськими союзниками болгарських міст у 1944 р., часи «совєтизації» Болгарії...

Це був, мабуть, найскладніший період у житті білоемігрантів та їх нащадків. Період, коли вони всі розглядалися як потенційні вороги «народної демократії», що згодом набула рис радянської моделі соціалізму. Вже з кінця 1944 р. в країні з'являються табори для політичних в'язнів, а з початку 1950-х років в НРБ розпочалися десятки процесів проти «ворогів соціалізму», фігурантами яких були й колишні білогвардійці та члени їх сімей. В атмосфері шпигуноманії, що посилювалася, Міністерство внутрішніх справ віднесло білоемігрантів, котрі ще залишалися у Болгарії, до «провідників фашизму» і «контингенту для іноземних розвідслужб»².

В деяких нарисах є спогади про ці події. Так, Юрій Словачевський розповідає про політичні репресії того часу і наводить рядки з доносів на свою матір Ганну Верченко, уродженку українського міста Лебедина (у той час завідуючої кафедри російської мови в одному з вишів), які вдалося віднайти в архівах органів держбезпеки: «... об'єкт в минулому був непримиренним ворогом комунізму. Спілкується виключно з білоемігрантами. Висловлюється вороже до СРСР. У кварталі не спілкується ні з ким, до неї приходять незнайомі люди, переважно білоемігранти... У політичному житті не бере ніякої участі. Недооцінює організацію болгаро-радянської дружби, членом якої є... Підтримує зв'язки з реакційними елементами в інституті».

Зрештою, нащадки білоемігрантів знайшли гідне місце в болгарському суспільстві та сприяли працею її економічному і культурному розвитку. Серед них – відомий музикант, композитор і педагог Євген Комаров (дитиною він був вивезений з Севастополя), який виховав багатьох відомих болгарських виконавців, створив багато музичних творів

та концертних програм. Про це ми дізнаємося із спогадів його 80-річного сина Бориса, що закінчив Медичну академію імені Вилко Червенкова і багато років працював на користь Болгарії.

Під цим кутом зору цікава й стаття «Російські лікарі-білоемігранти у Болгарії» Тетяни Пчелінцевої – дочки одесита Костянтина Пчелінцева. Нею більш ніж на ста сторінках перелічені прізвища практично всіх лікарів-емігрантів, наведені їх короткі і змістовні біографії, окреслений їх внесок у розвиток охорони здоров'я в Болгарії. Немало серед них було й наших земляків, колишніх мешканців Києва, Харкова, Александровська, Катеринослава (Дніпра), Одеси, Юзовки (Донецька), Сімферополя, Охтирки, Лебедина, Лубен, Бердянська, Маріуполя та інших міст і сіл України, багато хто з яких одержав медичну освіту у Харківському університеті.

Тематично цю статтю доповнює наведений у книзі огляд «Болгарські геологи білоемігрантського походження», де описані чотири покоління геологів-емігрантів та їх нащадків. Часто-густо у біографіях зазначалося: «... українського походження». Та й, власне, автори огляду професор Платон Чумаченко, Святослав Петрусенко і Ірина Лисенко-Чехларова теж були «українського походження».

На закінчення зазначимо, що книга має не тільки історичну цінність, їй, безперечно, притаманне і певне соціологічне значення. Збірник дозволяє через призму особистих спогадів і вражень білоемігрантів та їх нащадків, через опис буття окремих родин прослідкувати процес адаптації та подальшої інтеграції соціальної спільноти білоемігрантів, перетворення цього значного масива людей на громадян Болгарії.

¹ Руска емиграция в България 1878–2006: библиографически указател / Съставители Е. Денева, С. Рожков. – София: Печатница на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2006. – 112 с.

² *Кьосева Ц.* Российская эмиграция в Болгарии. XX век // Новый журнал. – 2007. – № 247. – URL: <http://magazines.russ.ru/nj/2007/247/ki14.html> (дата обращения: 18.08.16).